

Kamil Michał Wojtowicz
Uniwersytet Zielonogórski
ORCID: 0009-0006-5053-1610

POLSKIE FILOZOFKI EMIGRACYJNE W EUROPIE ŚRODKOWO-ZACHODNIEJ NA PRZEŁOMIE XIX I XX WIEKU

Druga połowa XIX wieku i początek XX wieku to okres, w którym w Europie Zachodniej prężnie rozwijały się ruchy kobiece i feministyczne. Proces ten zachodził również na terenach byłego Królestwa Polskiego, gdzie kobiety, takie jak Narcyza Żmichowska (1819-1876), Eliza Orzeszkowa (1841-1910) czy Paulina Kuczalska-Reinschmit (1859-1921), działały na rzecz równouprawnienia kobiet oraz dostępu do edukacji, w tym wyższej. Wiele z nich interesowało się również filozofią. Warto wymienić tutaj między innymi Różę Luksemburg (1871-1919) czy Zofię Daszyńską-Golińską (1860-1934). Kobiety te, często doświadczające podwójnej dyskryminacji – ze względu na płeć oraz, w przypadku Żydówek i Polek w ramach państwa zaborczego, także na pochodzenie narodowe – aby zdobyć wykształcenie formalne, zmuszone były opuszczać swoje rodzinne strony i udawać się na emigrację, najczęściej do krajów zachodnich, takich jak Szwajcaria czy Austria. W państwach tych uzyskiwały możliwość podjęcia studiów, co umożliwiło polskim filozofkom kontynuowanie edukacji.

Filozofki te po okresie studiów często wracały do Polski i działały jako rewolucjonistki, feministki czy działaczki ruchów narodowo-wyzwoleńczych. Badanie środowiska polskich filozofek na emigracji na przełomie XIX i XX wieku może więc znacząco przyczynić się do poszerzenia wiedzy na temat środowisk kobiecych w danym okresie, jak i może naświetlić ważny dla rozwoju polskiego feminizmu etap rozwoju młodych, wykształconych kobiet. W przypadku wielu z nich to właśnie okres studiowania pozwolił im na skrytalizowanie i uporządkowanie swoich poglądów, a także niepomniernie wpłynął na późniejsze działania i postawy po powrocie do kraju (bądź na działalność poza nim).

Wybrałem trzy państwa, w których na przełomie XIX i XX wieku polskie emigrantki studiowały filozofię: Szwajcarię, Austrię i Czechy. W zobrazowaniu środowisk polskich filozofek na emigracji w tych krajach posłużę się zarówno literaturą specjalistyczną, własnymi badaniami, jak i korespondencją z wybranymi badaczami.

Tekst stanowi sprawozdawczo-archiwistyczną analizę wybranego zagadnienia.

Polki, polskość i emigrantki studiujące filozofię w Europie Zachodniej na przełomie XIX i XX wieku

Podczas przeszukiwania list studentów oraz badania elektronicznych materiałów archiwalnych napotkałem problem metodologiczny polegający na ustaleniu, które z badanych filozofek można uznać za Polki.

Duża część studentek emigrantek z terenów byłej II Rzeczypospolitej nosi nazwiska żydowskie – co utrudnia jednoznaczne określenie ich polskości wyłącznie na podstawie miejsca zamieszkania. To samo dotyczy się nazwiska brzmiącego w sposób polski – może ono należeć równie dobrze do Rosjanki lub Ukrainki, jak i do kobiety pochodzenia polskiego, która uległa procesom germanizacji lub rusyfikacji. Miejsce narodzin także nie musi określać narodowości (dana filozofka mogła wielokrotnie zmieniać miejsce zamieszkania w obrębie państwa zaborczego, w którym się urodziła, oraz wychowywać się w środowisku niepolskim).

W przypadku znanych myślicielek określenie ich narodowości jest łatwiejsze niż w odniesieniu do postaci mniej rozpoznawalnych, ponieważ można odnaleźć ich wypowiedzi dotyczące tożsamości, teksty, w których odnoszą się do tego zagadnienia, a także dokumenty potwierdzające ich narodowość. W przypadku studentek filozofii tego typu informacje są jednak często skąpe lub niedostępne.

Przyjęte przeze mnie podejście ma charakter inkluzywny: za Polkę uznaję studentkę filozofii pochodzącą z terenów byłej II Rzeczypospolitej i/lub noszącą nazwisko o brzmieniu polskim. Nazwiska takie wybrane są arbitralnie (jest to związane z brakiem innych informacji poza imieniem i nazwiskiem w przypadku np. publikacji *Disertace Pražské University 1882-1953*¹). Najlepszym w tym wypadku wyznacznikiem polskości (poza sytuacją, gdy dostępne są wypowiedzi i pisma filozofek) jest sytuacja, gdy nazwisko wydaje się pochodzenia polskiego i studentka pochodzi z terenów byłej II Rzeczypospolitej. Studentki pochodzenia żydowskiego pochodzące z terenów II Rzeczypospolitej zostały także zaliczone w poczet polskich studentek filozofii na emigracji.

Podejście takie pozwala na uwzględnienie jak najszerszej grupy potencjalnych polskich filozofek emigracyjnych studiujących poza Polską w wybranym okresie. Służy ono również nakreśleniu możliwych kierunków przyszłych badań, a także ukazaniu potencjalnej liczebności polskich filozofek na emigracji.

¹ J. Havranek, K. Kucera, *Disertace Pražské University 1882-1953*, t. I, Praga 1965.

Polki w Szwajcarii

Polskie środowisko emigracyjne w Szwajcarii jest relatywnie (na tle innych środowisk emigracyjnych) dobrze zbadane. Świadczy o tym zarówno ilość, jak i jakość artykułów i monografii poświęconych temu środowisku. Spowodowane to jest zarówno ilością polskich studentów (szacowaną w badanym okresie na kilka tysięcy²) i emigrantów w Szwajcarii, jak i sławą poszczególnych emigrantów i emigrantek. W kontekście Polek filozofek warto wspomnieć Różę Luksemburg czy Stefanię Wolicką (1851-1937). Należy tutaj wskazać na publikacje *Kierunek Szwajcaria, czyli kilka epizodów z dziejów polskiej emigracji u podnóża Alp na przełomie XIX i XX wieku* Marka Białokura³ jako artykuł obrazujący środowisko emigrantek w wybranym okresie.

Władze Szwajcarii bardzo szybko pozwoliły kobietom na studiowanie – pierwsze kierunki studiów dostępne dla kobiet zostały otworzone już w połowie XIX wieku⁴. Na szwajcarskich uniwersytetach na przełomie XIX i XX wieku studiowało wiele cudzożemek, w tym Polek⁵. Szczególnie zauważalny napływ Polek na Uniwersytety w Szwajcarii jest widoczny na początku XX wieku, po 1905 roku⁶.

Podstawową pracą dotyczącą środowiska polskich studentek na emigracji jest publikacja Jana Hulewicza *Sprawa wyższego wykształcenia kobiet w Polsce w wieku XIX*⁷. W rozdziale IX niniejszej pracy *Studia polek za granicą w latach 1870-1900* autor porusza między innymi zagadnienie studiów zagranicznych Polek na szwajcarskich uniwersytetach. Wskazuje na to, że Uniwersytet w Zurychu jako pierwszy w Europie dopuścił w 1864 roku kobiety do studiowania⁸. Niedługo po nim dopuściła do studiów kobiety Politechnika Zurycka (1871/72)⁹, a potem Uniwersytet w Genewie (1872), Uniwersytet w Bernie (1872), Uniwersytet w Neuchatel (1878), Uniwersytet w Lozannie (1886)¹⁰ i Uniwersytet w Bazylei (1890)¹¹.

Warto odnotować, że jedną z pierwszych studentek na Uniwersytecie w Genewie była Polka, a na Uniwersytecie w Bazylei pierwszą studentką była polska ekonomistka

² M. Białokur, *Kierunek Szwajcaria, czyli kilka epizodów z dziejów polskiej emigracji u podnóża Alp na przełomie XIX i XX wieku*, „Edukacja. Kultura. Społeczeństwo” 2020, I, s. 15.

³ *Ibidem*.

⁴ A. Siwik, *Kobieta w historii Polski*, Kraków 2011, s. 29.

⁵ C. Fournier Kiss, *Emancypacja a pisarstwo kobiet w Szwajcarii*, „Przemiany Dyskursu Emancypacyjnego Kobiet”, Seria I, Perspektywa środkowoeuropejska, Białystok 2019, s. 40.

⁶ J. Hulewicz, *Sprawa wyższego wykształcenia kobiet w Polsce w wieku XIX*, Kraków 1939.

⁷ *Ibidem*.

⁸ *Ibidem*, s. 193, 195.

⁹ *Ibidem*, s. 195.

¹⁰ *Ibidem*, s. 196.

¹¹ *Ibidem*.

i feministka Zofia Daszyńska-Golińska (1860-1934)¹². W Genewie studiowała także Paulina Kuczalska-Reinschmit (1859-1921; polska feministka i działaczka społeczna) i Helena Witkowska (1870-1938; polska działaczka feministyczna i historyczka)¹³.

W latach osiemdziesiątych i dziewięćdziesiątych XIX wieku na Uniwersytecie w Bernie studiowało około sześćdziesiąt Polek. Dyscypliny, które studiowały, to medycyna i filozofia¹⁴.

Jeśli chodzi o Uniwersytet w Neuchatel i Uniwersytet we Fryburgu, to na przełomie XIX i XX wieku studiowało tam relatywnie niewiele Polek¹⁵.

Pisząc o Uniwersytecie w Zurychu, Jan Hulewicz wskazuje na to, że w latach 1880-1914 sto cztery kobiety uzyskały na nim stopień doktora¹⁶, w tym większość z nich uzyskała go na początku XX wieku. Wśród Polek filozofek studiujących w Zurychu warto wymienić Stefanię Wolicką-Arnd i Józefę Kodis-Krzyżanowską¹⁷.

W kontekście badań nad polskimi filozofkami studiującymi w Szwajcarii (a w szczególności tych studiujących w Zurychu) chciałbym przedstawić wyniki własnej analizy oparte na internetowej liście studentów i studentek studiujących na Uniwersytecie w Zurychu pt. *Universitätsarchiv, Matrikeedition der Universität Zürich 1833-1924*¹⁸. W wyniku analizy tego spisu udało mi się stworzyć listę dziewięciu Polek. Są wśród nich zarówno postacie znane (np. Stefania Wolicka czy Józefa Krzyżanowska-Kodisowa), jak i nieznane Polki, które w różnym okresie studiowały bądź filozofię, bądź przedmioty pokrewne w ramach I Wydziału Filozofii na Uniwersytecie w Zurychu (na przełomie XIX i XX w. na Uniwersytecie w Zurychu istniały dwa Wydziały Filozofii, z czego tylko na pierwszym Wydziale Filozofii nauczano filozofii i kierunków pokrewnych) i które obroniły pracę dyplomową.

Z badań wynika, że kobiety pochodziły z terenów zaborów (z miast znajdujących się wcześniej w granicach I Rzeczypospolitej), wiele z nich było polskimi Żydówkami. Na stronach spisu poszczególnych studentek zawarte są często także informacje dotyczące wcześniejszego wykształcenia kobiet (zdanych kursów czy skończonych gimnazjów) i data immatrykulacji. Imiona i nazwiska tych studentek zapisane są często w różnych wariantach, czasem z polskimi znakami, czasem bez. Przykładowo Józefa Krzyżanowska-Kodisowa jest zapisana w dokumentach immatrykuły Uniwersytetu w Zurychu jako: *Krzyżanowska (oo Kodis) (Frl.) Josephine!(Josepha)*¹⁹. W wielu przy-

¹² *Ibidem*, s. 196.

¹³ *Ibidem*, s. 203.

¹⁴ *Ibidem*, s. 204.

¹⁵ *Ibidem*.

¹⁶ J. Hulewicz, *op. cit.*, s. 201.

¹⁷ *Ibidem*, s. 202.

¹⁸ Universität Zürich, *Universitätsarchiv, Matrikeedition der Universität Zürich 1833-1924*, <https://www.matrikel.uzh.ch/active/static/index.htm> [dostęp: 9.04.2025].

¹⁹ <https://www.matrikel.uzh.ch/active/static/12365.htm> [dostęp: 9.04.2025].

padkach ich imiona zmieniono bądź użyto niemieckich zamienników. W ramach pierwszego Wydziału Filozofii Polki studiowały między innymi filozofię, psychologię, historię sztuki, pedagogikę i literaturę. Jeśli idzie o studentki, które studiowały filozofię jako kierunek studiów, to wśród dziewięciu studentek studiujących na Wydziale Filozofii I było pięć takich studentek.

Jeśli chodzi o badania nad polskimi filozofkami w Szwajcarii, warto wskazać także na dwie prace Lilianny Kiejzik o pierwszej Polce – doktor filozofii *Zapomniana historia Stefanii Wolickiej-Arnd (1851-1937)*²⁰ i *Wykształcenie lekarstwem na samotność? Stefania Wolicka-Arnd – pierwsza Polka ze stopniem doktora filozofii*²¹. *Studium na podstawie materiałów archiwalnych* badające życiorys i pisma tej mało poznanej polskiej filozofki. Wysoce wartościową w nakreślaniu środowiska polskich studentek (w tym filozofek) jest również publikacja Moniki Bednarczuk *Akademicka „międzynarodówka” kobieca? Solidarność, rywalizacja i samotność w Szwajcarii (1870-1900)*²².

Reasumując, ze względu na liczebność środowiska polskich filozofek studiujących na emigracji w Szwajcarii na przełomie XIX i XX wieku, znaczenie wielu z nich oraz niesłabnące zainteresowanie badaczy tym środowiskiem, problematyka ta została w znacznym stopniu opracowana. Pomimo tego w dalszym ciągu badania polskich filozofek w Szwajcarii dostarczają nowych informacji, a dokumenty i informacje dostępne w archiwach (w tym tych zdigitalizowanych) wymagają odpowiedniego zbadania i opracowania.

Polki w Austrii

Od 1774 roku w Austrii obowiązywał obowiązek szkolny, który obejmował wszystkich obywateli bez względu na płeć. Dziewczynki jednak uczęszczały na ogół tylko do szkół niższego szczebla²³. W porównaniu ze Szwajcarią w Imperium Austro-Węgierskim kobiety zostały dopuszczone do edukacji średniej stosunkowo późno. W 1892 roku powstało pierwsze kobiece liceum w Wiedniu, a pod koniec XIX wieku pozwolono kobietom studiować na Uniwersytecie Wiedeńskim²⁴.

²⁰ L. Kiejzik, *Zapomniana historia Stefanii Wolickiej-Arnd (1851-1937) – pierwszej Polki z doktoratem z filozofii*, „Studia z Historii Filozofii” 2023, nr 14.

²¹ L. Kiejzik, *Wykształcenie lekarstwem na samotność? Stefania Wolicka-Arnd – pierwsza Polka ze stopniem doktora filozofii. Studium na podstawie materiałów archiwalnych*, „Ethos” 2022, t. 35, nr 3.

²² M. Bednarczuk, *Akademicka „międzynarodówka” kobieca? Solidarność, rywalizacja i samotność w Szwajcarii (1870-1900)*, „Wielogłos – Pismo Wydziału Polonistyki UJ” 2020, nr 44.

²³ E. Hurnikowa, *Ruch kobiecy w Austrii na przełomie XIX i XX wieku. Uwarunkowania społeczne i kulturowe*, Temida 2, Przemiany dyskursu emancypacyjnego kobiet, Seria I, Perspektywa środkowo-europejska, Białystok 2019, s. 327.

²⁴ *Ibidem*.

W kontekście Polek filozofek studiujących na Uniwersytecie Wiedeńskim warto wskazać na dwie prace Jadwigi Suchmiel: *Galicyjskie Żydówki ze stopniem doktora w Uniwersytecie w Wiedniu do roku 1918*²⁵ i *Polki w Uniwersytecie w Wiedniu ze stopniem doktora filozofii i medycyny 1897-1939*²⁶. Szkoda, że książka *Polki w Uniwersytecie w Wiedniu ze stopniem doktora filozofii i medycyny 1897-1939* jest obecnie trudno dostępna.

W pracy *Galicyjskie Żydówki ze stopniem doktora w Uniwersytecie w Wiedniu do roku 1918* Jadwiga Suchmiel wskazuje na to, że kobiety zostały dopuszczone do studiowania na Wydziale Filozoficznym Uniwersytetu Wiedeńskiego w 1897 roku²⁷. Pierwszy doktorat z filozofii kobieta uzyskała tam w 1900 roku²⁸. Była nią urodzona na Morawach Marie Ebner von Eschenbach. Od 1897 do 1918 roku Wydział Filozoficzny i Medyczny ukończyły 142 Polki, co stanowiło 22,39% studentek tych wydziałów²⁹. Z tego 62 Polki ukończyły Wydział Filozoficzny, co stanowi 43,6% polskich studentek w ogóle. Wśród polskich absolwentek Wydziału Filozoficznego aż ponad 82% było polskimi Żydówkami³⁰. Doktorat filozofii z zakresu dziedziny filozofia uzyskało z tego tylko 10 kobiet (reszta to m.in.: germanistyka, historia, chemia czy botanika).

Warto w tym miejscu wskazać na tabelę 1³¹ z przytoczonego artykułu, w której autorka obrazuje liczbę nadanych doktoratów w wybranych dyscyplinach w latach 1902-1918. W kontekście nadawania stopnia doktora filozofii widoczny jest znaczący wzrost liczby tych nadań w latach 1915-1918. Dziewięćdziesiąt procent nadań stopnia doktora filozofii z dyscypliny filozofia uzyskanych zostało w latach 1917-1918 – jedno nadanie nastąpiło w 1903 roku. Zaobserwować więc można aż czternaścieletnią przerwę między nadaniami stopnia doktora filozofii w dyscyplinie filozofia. Co znaczy, że zainteresowanie filozofią jako taką było więc znikome aż do końca badanego okresu.

W publikacji *Polki w Uniwersytecie w Wiedniu ze stopniem doktora filozofii i medycyny 1897-1939* autorka wszechstronnie opracowuje problem studiów filozoficznych

²⁵ J. Suchmiel, *Galicyjskie Żydówki ze stopniem doktora w Uniwersytecie w Wiedniu do roku 1918*, „Prace Naukowe AJD. Pedagogika” 2005, t. 14, s. 145-162.

²⁶ J. Suchmiel, *Polki w Uniwersytecie w Wiedniu ze stopniem doktora filozofii i medycyny 1897-1939*, Częstochowa 2008.

²⁷ J. Suchmiel, *Galicyjskie Żydówki...*, s. 145.

²⁸ *Ibidem*, s. 151.

²⁹ *Ibidem*, s. 154.

³⁰ *Ibidem*, s. 156.

³¹ *Ibidem*, s. 155. W tabeli autorka podała nadania stopni doktora medycyny i filozofii Polkom na Uniwersytecie w Wiedniu od 1902 r. do 1918 r. (z wyszczególnieniem liczby nadań w poszczególnych latach). Autorka podzieliła nadania ze względu na nadania stopnia doktora medycyny i doktora filozofii z określonych dyscyplin (wyszczególnione dyscypliny w ramach stopnia doktora filozofii to: filologia klasyczna, filozofia, chemia, romanistyka, germanistyka, historia, indogermanistyka, botanika, slawistyka, fizyka, geografia, muzykologia i historia sztuki). Z tabeli można wyczytać, że łącznie nadano 124 stopnie doktora filozofii w badanym okresie (1902-1918).

Polek w Austrii. Podkreśla, że jej praca jest pionierska, a z przeprowadzonej przez nią szczegółowej analizy wcześniejszej literatury przedmiotu wynika, że badania nad polskimi emigrantkami studiującymi filozofię w Wiedniu nie były przeprowadzane przed wydaniem niniejszej publikacji (tj. do 2008 r.)³². Z badań Jadwigi Suchmiel wynika, że tematyka niektórych prac doktorskich z zakresu filozofii kobiet, które w badanym okresie pisały dysertacje, była bardziej psychologiczna czy pedagogiczna niż filozoficzna (wynikało to z tego, że obie te dziedziny w badanym okresie były integralnymi częściami filozofii)³³. W podrozdziale poświęconym polskim studentkom filozofii autorka opisała tematy prac doktorskich polskich studentek filozofii i przedstawiła ich promotorów³⁴. Warto w tym miejscu wskazać na Polkę, która jako pierwsza doktoryzowała się na Uniwersytecie w Wiedniu, Gizelę Rubel-Schäfer, pochodzącą z miejscowości Strzylcz, która uzyskiwała stopień doktora filozofii w 1903 roku³⁵.

Reasumując, relatywnie duża liczba Polek studiowała na Wydziale Filozoficznym Uniwersytetu Wiedeńskiego i otrzymała stopień doktora filozofii – sama filozofia jako kierunek studiów cieszyła się jednak niewielkim zainteresowaniem i zdecydowana większość studentek filozofii w wybranym okresie pojawiła się dopiero w latach 1917-1918.

Polki w Czechach

O ile na przełomie XIX i XX wieku nie istniało państwo czeskie jako takie, o tyle pod nazwą Czechy rozumiem tu obszary dzisiejszej Republiki Czeskiej. W następujących rozważaniach zajmę się zagadnieniem polskich studentek filozofek, które studiowały w Pradze.

Z mojej korespondencji z doktorem Pavlem Urbáškiem z Uniwersytet Palackiego w Ołomuńcu i z doktorem Markiem Ďurčanským z Instytut Historii i Archiwum Uniwersytetu Karola wynika, że tematyka polskich studentek filozofek w Czechach nie została jeszcze zbadana i nie ma najprawdopodobniej żadnej monografii, która poruszałaby to zagadnienie wyczerpująco. Z moich poszukiwań wynika także, że najprawdopodobniej nie ma takiej publikacji także w Polsce. W kontekście filozoficznych relacji polsko-czeskich warto wskazać na artykuł Sebastiana Taboła *Polsko-czeskie kontakty filozoficzne od czasów najdawniejszych do lat siedemdziesiątych XX wieku*³⁶. W artykule autor chronologicznie ukazuje polsko-czeskie relacje filozoficzne. Odnotować jednak

³² *Ibidem*, s. 7

³³ *Ibidem*, s. 92.

³⁴ *Ibidem*, s. 92-95.

³⁵ *Ibidem*, s. 92.

³⁶ S. Taboła, *Polsko-czeskie kontakty filozoficzne od czasów najdawniejszych do lat siedemdziesiątych XX wieku*, „Kultura i Wychowanie” 2022, nr 21.

należy, że nie ma tam informacji o polskich filozofkach studentkach w Czechach i artykuł ten nie porusza tej problematyki.

W kontekście środowiska Polek filozofek studiujących w Czechach na przełomie XIX i XX wieku chciałbym powołać się na własną analizę publikacji pod redakcją Jana Havranka i Karela Kucery *Disertace Pražské University 1882-1953*³⁷. Jest to spis studentów, którzy ukończyli prace z poszczególnych dziedzin na praskich uniwersytetach w latach 1882-1953. Z mojej analizy wynika, że w tamtym okresie mogło być trzynaście studentek polskiego pochodzenia na praskich uniwersytetach. Liczba ta wynika z nazwisk o brzmieniu polskim i żydowskim studentek filozofii z tego okresu. Niestety, w spisach nie było podanych innych danych takich jak na przykład miejsca pochodzenia czy poczucia przynależności narodowej, pozwalających sklasyfikować te studentki.

Warto jeszcze wskazać na stronę internetową *Students of Prague Universities 1882-1945*³⁸, na której znajduje się zdigitalizowana lista studentów i studentek Uniwersytetów z Pragi z lat 1882-1945. Warto byłoby przeprowadzić dogłębną analizę tego archiwum i zbadać, ile Polek studiowało filozofię w podanym okresie na praskich uniwersytetach. Można by było także porównać zawartość tej listy z publikacją *Disertace Pražské University 1882-1953*, by uzupełnić luki i skorygować możliwe różnice między tymi spisami.

Aktualny stan badań i możliwe kierunki rozwoju

Jeśli chodzi o stan badań, to jest on różny w zależności od państwa. Szwajcaria jest państwem, gdzie polskie środowisko emigracyjne (w tym środowisko polskich filozofek) jest najlepiej zbadane. Związane to jest z dużą popularnością Szwajcarii jako kierunku emigracji na przełomie XIX i XX wieku ze względu na wczesne umożliwienie studiowania kobietom, jak i ze względu na relatywny liberalizm względem rewolucyjnych idei³⁹. Pomimo dużego zaawansowania badań nad szwajcarskim środowiskiem polskich filozofek – wciąż pozostaje ono owocnym polem badawczym. Przykład to wybór prawdopodobnych polskich studentek filozofii.

Badania nad polskimi filozofkami emigracyjnymi w Austrii są mniej rozbudowane niż te w Szwajcarii, jednak w dalszym ciągu są one relatywnie obszerne. Na szczególną uwagę zasługują tutaj prace Jadwigi Suchmiel na temat galicyjskich Żydówek i Polek na Uniwersytecie Wiedeńskim. W przyszłości należałoby zbadać także zasoby archiwów

³⁷ J. Havranek, K. Kucera, *op. cit.*

³⁸ Students of Prague Universities 1882-1945, Institute of History of CU and the Archive of CU, <https://is.cuni.cz/webapps/archiv/public/?lang=en> [dostęp: 9.04.2025].

³⁹ D. Winczewski, *Filozofia społeczna Róży Luksemburg*, Toruń 2021, s. 25.

innych austriackich uniwersytetów istniejących na przełomie XIX i XX wieku w celu zdobycia wiedzy o potencjalnych polskich studentkach filozofii.

W kontekście badań nad środowiskiem polskich filozofek emigracyjnych w Czechach warto byłoby przeprowadzić szczegółowe badania w Czechach na dokumentach zachowanych w Archiwum Uniwersytetu Karola w Pradze. Należałoby przeprowadzić dogłębną kwerendę listy studentów, a następnie poszukać innych dokumentów związanych ze studentkami filozofii z Polski, które studiowały w Czechach. Wydaje się, że środowisko Polek studiujących filozofię w Czechach jest najmniej zbadane ze wszystkich przeze mnie omawianych. Nie oznacza to jednak, że temat ten nie jest wart zgłębienia – dokumenty znajdujące się w Archiwum Uniwersytetu Karola w Pradze to potwierdzają.

Bibliografia

- Bednarczuk M., *Akademicka „międzynarodówka” kobieta? Solidarność, rywalizacja i samotność w Szwajcarii (1870-1900)*, „Wielogłos – Pismo Wydziału Polonistyki UJ”, 2020, nr 44, doi: <https://doi.org/10.4467/2084395XWI.20.010.12401>.
- Białokur M., *Kierunek Szwajcaria, czyli kilka epizodów z dziejów polskiej emigracji u podnóża Alp na przełomie XIX i XX wieku*, „Edukacja. Kultura. Społeczeństwo” 2020, I, doi: <https://doi.org/10.34616/EKS.2020.1.9.27>.
- Fournier Kiss C., *Emancypacja a pisanstwo kobiet w Szwajcarii*, „Przemiany Dyskursu Emancypacyjnego Kobiet”, Seria I, Perspektywa środkowoeuropejska, Białystok 2019.
- Havranek J., Kucera K., *Disertace Pražské University 1882-1953*, t. I, Praga 1965.
- Hulewicz J., *Sprawa wyższego wykształcenia kobiet w Polsce w wieku XIX*, Kraków 1939.
- Hurnikowa E., *Ruch kobiecy w Austrii na przełomie XIX i XX wieku. Uwarunkowania społeczne i kulturowe*, Temida 2, Przemiany dyskursu emancypacyjnego kobiet, Seria I, Perspektywa środkowoeuropejska, Białystok 2019.
- Kiejzik L., *Wykształcenie lekarstwem na samotność? Stefania Wolicka-Arnd – pierwsza Polka ze stopniem doktora filozofii. Studium na podstawie materiałów archiwalnych*, „Ethos” 2022, t. 35, nr 3, doi: <https://doi.org/10.12887/35-2022-3-139-11%20>.
- Kiejzik L., *Zapomniana historia Stefanii Wolickiej-Arnd (1851-1937) – pierwszej Polki z doktoratem z filozofii*, „Studia z Historii Filozofii” 2023, nr 14, doi: <https://doi.org/10.12775/szhf.2023.004>.
- Siwik A., *Kobieta w historii Polski*, Kraków 2011.
- Students of Prague Universities 1882-1945*, Institute of History of CU and the Archive of CU, <https://is.cuni.cz/webapps/archiv/public/?lang=en> [dostęp: 9.04.2025].
- Suchmiej J., *Galiczyjskie Żydówki ze stopniem doktora w Uniwersytecie w Wiedniu do roku 1918*, „Prace Naukowe AJD. Pedagogika” 2005, t. 14, s. 145-162.
- Suchmiej J., *Polki w Uniwersytecie w Wiedniu ze stopniem doktora filozofii i medycyny 1897-1939*, Częstochowa 2008.
- Taboř S., *Polsko-czeskie kontakty filozoficzne od czasów najdawniejszych do lat siedemdziesiątych XX wieku*, „Kultura i Wychowanie” 2022, nr 21, doi: https://doi.org/10.25312/2083-2923.21_09st.
- Universität Zürich, *Universitätsarchiv, Matrikeledition der Universität Zürich 1833-1924*, <https://www.matrikel.uzh.ch/active/static/index.htm> [dostęp: 9.04.2025]. Winczewski D., *Filozofia społeczna Róży Luksemburg*, Toruń 2021, doi: <https://doi.org/10.12775/978-83-231-5738-0>.

POLSKIE FILOZOFKI EMIGRACYJNE W EUROPIE ŚRODKOWO-ZACHODNIEJ
NA PRZEŁOMIE XIX I XX WIEKU

Streszczenie

W drugiej połowie XIX wieku w Europie kobiety zaczynają stopniowo kształcić się na studiach wyższych, w tym na wydziałach filozoficznych. Polki, chcąc zdobyć wykształcenie, emigrowały najczęściej do państw Europy Zachodniej. Celem artykułu jest przedstawienie w liczbach i scharakteryzowanie środowiska polskich studentek filozofii w uniwersytetach Europy. Najpierw nastąpi próba zdefiniowania pojęć: Polka i polskość. Następnie pokażę środowiska Polek studiujących filozofię na uniwersytetach w dzisiejszych Czechach, Szwajcarii i Austrii. Na koniec dokonam próby podsumowania stanu badań na temat polskich filozofek na emigracji, a także potencjalnych możliwości rozwoju tych badań.

Słowa kluczowe: polskie filozofki, polska filozofia, emigracja, filozofia kobiet, kobieca filozofia

POLISH WOMEN PHILOSOPHERS IN EXILE IN CENTRAL AND WESTERN EUROPE
AT THE TURN OF THE 19TH AND 20TH CENTURIES

Summary

In the second half of the 19th century, women in Europe gradually began to pursue higher education, including in philosophy departments. Polish women, seeking to obtain an education, most often emigrated to Western European countries. The aim of this article is to numerically present and characterize the community of Polish female philosophy students in European universities. First, I will attempt to define the concepts of "Polish" and "Polishness." Next, I will present the communities of Polish women studying philosophy at universities in what is now the Czech Republic, Switzerland, and Austria. Finally, I will attempt to summarize the state of research on Polish women philosophers in exile, as well as potential opportunities for the development of this research.

Keywords: Polish Women Philosophers, Polish Philosophy, Emigration, Women's Philosophy

ZAŁĄCZNIKI

Tabela 1. Lista Polek na Uniwersytetach w Pradze ze spisu zamieszczonego w pracy *Disertace Pražské University 1882-1953*, red. J. Havranek, K. Kucera

Lp.	Nazwisko i imię	Uwagi
1	Bilkovska Marie	–
2	Blumenszejnova Henryka	–
3	Guljanicka Galina	możliwe pochodzenie polskie lub rosyjskie
4	Heyrovska Eva	możliwe pochodzenie polskie lub czeskie
5	Korulska Maria	–
6	Lesanovska Olga	możliwe pochodzenie polskie lub rosyjskie
7	Leścińska Antonie	możliwe pochodzenie polskie lub czeskie
8	Rochowanska Ida	–
9	Rozdolska provd. Poturniakova Marie	–
10	Rutkowska Maria	–
11	Tachovska Helena	–
12	Trylovská Natalia	–
13	Vojtechovska-Mayerova Milena	–

Tabela 2. Lista Polek studentek I Wydziału Filozofii ze spisu studentek Uniwersytetu w Zurychu (opracowanie własne)

Lp.	Numer immatrykulacji	Imię i nazwisko	Miejsce pochodzenia	Kierunek studiów	Rok uzyskania dyplomu
1	18360	Baumgarten (oo Tramer) Franzis(z)ka	Polska, Łódź	filozofia/ psychologia	1910
2	19241	Grundland Frl. Sara	Polska, Warszawa	psychologia	–
3	8127	Krzyżanowska (oo Kodis) (Frl.) Josephine / (Josepha)	Rosja, Mińsk	filozofia	1891
4	12794	Maliniak (oo Winawer) (Frl.) Regine	Polska, Warszawa	psychologia	1872
5	7356	Poznanska (oo Daszynska / Golinski) (Frl.) Sophie	Polska, Warszawa	filozofia	1891
6	18824	Przedborska MARIE Felizia	Polska, Łódź	pedagogika	1911
7	12992	Schapiro (oo v. Reybekiel) Helena	Polska, Lublin	psychologia	1900
8	3798	Wolicka Stefania	Polska, Warszawa	filozofia	1875
9	9342	Wyczolkowska / (Wyczotkew-ska?) (Frl.) Anna	Polska, Kraków	filozofia	1893